

ASA

ASBÜ Sosyal Arařtırmalar
Dergisi

ASBU Journal of Social Research

[Cilt/Volume: 2, Sayı/Issue: 2,
Kıř/Winter 2024]

Halide Edib'in *Ateşten Gmlek* Romanında Epik Kahraman: Ayşe

Epic Hero in Halide Edib's Novel Ateşten Gmlek: Ayşe

İREM SABİR SUNGUR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
iremsungur5@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0002-6424-0399>

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliř Tarihi/Received: 15.08.2024

Kabul Tarihi/Accepted: 20.11.2024

Yayım Tarihi/Published: 30.12.2024

Atıf/Citation

Sungur, İ. S. (2024). Halide Edib'in Ateşten Gmlek romanında epik kahraman:
Ayşe. *ASA Dergisi*, 2(2), 258-273.

Sungur, İ. S. (2024). Epic hero in Halide Edib's novel Ateşten Gmlek: Ayşe.
Journal of ASA, 2(2), 258-273.

Bu makale iThenticate programıyla taranmıştır.
This article was checked by iThenticate.

Öz

Kurtuluş Savaşı'nı anlatan ilk romanlardan olan *Ateşten Gömlek*, savaş yıllarındaki halkın zafer kazanmak için gösterdiği üstün çaba ve gayretini tasvir etmektedir. Halkın millî bilinç ile bağımsızlık için mücadele etmesi vurgulanırken toplumda epik özellikleriyle öne çıkan kadın kahraman Ayşe'nin de bireyselliğinden uzaklaşarak toplumsal emellerin öncüsü oluşu, kişisel olgunlaşma gösterişi örneklenir. Romanın başkişisi olan ve "İzmir kızı" diye anılan Ayşe, Millî Mücadele'nin epik boyutunu temsil eden önemli bir figürdür. Düşman kuvvetlerin zulmüne uğradıktan sonra bireyselliğinden sıyrılarak epik kahraman vasfı edinir. Millî bir duyuş ile hareket eden halkı ve özellikle hitap ettiği askeri kitleyi arkasından sürükleyecek, bir kişisel olgunlaşma seyri gösterecektir. Bunun yanı sıra toplumun yazgısını, yenilgisini ve başarısını kendi yazgısına bağlayarak ifade eder. Bu durum epikte bütünlüğe işaret eder. Ayşe'nin toplumsal emeli şahsi bir amaç edinmesi, kendi yazgısıyla toplumsal yazgıyı bir bütün haline getirir. Onun yazgısı ve toplumsal yazgı ayrılmaz bir bütündür. Bu çalışmada merkezdeki kahraman olan Ayşe'nin epik kişiliği ve toplum ülküsü ile bütünleşmesinin incelemesi Georg Lukacs'ın *Roman Kuramı* eseri üzerinden değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Epik Kahraman Ayşe, bütünlük, serüven, olgunlaşma, bireysel yolculuk.

Abstract

One of the first novels to tell the story of the War of Independence, *Ateşten Gömlek*, depicts the people's superior efforts and endeavors to win victory during the war years. While the people's struggle for independence with national consciousness is emphasized, the heroine Ayşe, who stands out in society with her epic characteristics, is exemplified by her personal maturation, moving away from her individuality and becoming the pioneer of social aspirations. The protagonist of the novel, Ayşe, known as the "Izmir girl", is an important figure representing the epic dimension of the National Struggle. After being subjected to oppression by enemy forces, she sheds her individuality and acquires the quality of an epic hero. She will lead the people who act with a national feeling and especially the military mass she addresses behind her, and will show a course of personal maturation. In addition, she expresses the fate, defeat and success of the society by connecting it to her own fate. This situation points to integrity in the epic. Ayşe's personal purpose of social aspiration brings her own fate and social fate into a whole. Her fate and social fate are an inseparable whole. In this study, the epic personality of the central heroine, Ayşe, and her integration with the ideal of society will be evaluated through Georg Lukacs's Theory of the Novel.

Keywords: Epic Hero Ayşe, integrity, adventure, maturation, individual journey.

Giriş

Kurtuluş Savaşı üzerine yazılan ilk roman olma özelliğini taşıyan *Ateşten Gömlek*, İstanbul’da doğan ve Türk Edebiyatının önde gelen önemli kadın yazarlarından olan Halide Edib Adıvar (1882-1964) tarafından yazılmıştır. Yazarın yirmi bir romanı bulunmakla beraber tiyatro, anı ve hikâye türlerinde de eserleri vardır. Halide Edib, eserlerinde genel olarak döneminin toplumsal olaylarına ve sorunlarına yer verir. Bunun yanı sıra yazar, eserlerinde olay örgüsünü yoğun şekilde kadın kahraman etrafında yoğunlaştırır. Yazarın yirmi bir romanı arasında kadın kahramanın merkezde olmadığı tek eser *Kerim Usta’nın Oğlu*’dur. Diğer romanları kadın meseleleri üzerine kurulmuştur. Yazar ilk dönem romanlarında kadını bireyselliği, duygu durumları ile öne çıkarırken toplumsal süreçle beraber romanlarında kadınları güçlü kişilikleri ile ortaya koyar. *Ateşten Gömlek* romanı da kadının güç unsuru olarak ortaya çıktığı, epik kahraman serüveninin anlatıldığı eseridir.

1922’de *İkdam* gazetesinde tefrika edilen roman daha sonra 1923’te Teşebbüs Matbaasında yayımlanmıştır. Günümüzde hâlâ basımı devam eden roman 2024 yılında 60. baskıya ulaşmıştır. Romanın adının ortaya çıkış hikâyesi ise şöyledir:

“Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Kurtuluş Savaşı yıllarında Ankara’ya gidince (1921) bir süre Halide Edib Adıvar’da misafir kalmıştı. Adıvar, o günlerde, Karaosmanoğlu’nun *Ateşten Gömlek* adlı bir «Anadolu romanı» yazmakta olduğunu öğrenince, bu adı çok beğenip benimsediğini ve ondan önce davranıp iki ay içinde eserini yazdığını, romanın başına eklediği Yakup Kadri’ye başlıklı açık mektupta, ayrıca, *Türk’ün Ateşle İmtihanı* adlı anılarında (s. 193-194) anlatmıştır.” (Solok, 1978, s. 84)

Halide Edib Adıvar hakkında çalışmaları bulunan İnci Enginün, yazarın romanlarını muhteva bakımından üç grupta toplar:

“1. Daha çok kadın meselelerini ele alan ve eğitilmiş kadının cemiyetteki yerini arayan eserleri (*Heyula, Seviye Talip, Yeni Turan, Handan, Son Eseri, Mev’ud Hüküm, Raik’in Annesi*) 2. Milli Mücadele dönemini anlatan eserleri (*Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye...*) 3. Şahsiyetler. İçinde buldukları geniş toplumla birlikte ele alan cemiyet romanları (*Sinekli Bakkal, Tatarcık, Sonsuz Panayır*)” (Enginün, 1988, s. 377)

Yazar, kadın merkezli şekillenen romanlarında tamamen kadın meselesine bağlı kalmaz. Yukarıda sayılan bütün romanlarında halka dair gözlemlere de büyük ölçüde yer verir.

Eserlerinde ortaya koyduğu kadın karakterlerin birçoğu, *Kerim Usta'nın Oğlu* adlı romanın dışındakiler, epik özellikler gösterir. Yazar, epik kadının etrafında şekillenen olaylarda gözlemlediği durumlardaki aksaklıkların ve yanlışların eleştirisini yapmaktadır. Toplumla iç içe olan yazar döneminin siyasi, sosyal, kültürel ikliminden bağımsız kalamaz ve epik karakterlerine, olayların akışına bu doğrultuda yön verir.

O yılların en önemli konulardan biri olan Millî Mücadele, Halide Edib'in eserlerinde de önemli bir yer tutar. Yazar milliyetçi yaklaşımıyla eserlerinde, kahramanını millî düzlemde sık sık öne çıkarır. Bu kahraman, kadın erkek ayrımı yapmadan millî olana, millî duyuşa hizmet eder ve kendini amaçları doğrultusunda feda etmekten çekinmez. Bu aslında tastamam bir epik karakter örneğidir. Ele alınan *Ateşten Gömlek* romanının başkışisi Ayşe de amaçları doğrultusunda kendini feda etmekten kaçınmayacak, kendi yazgısıyla toplum yazgısı ortaklığı -bütünlüğü- kuracak önemli bir isimdir.

Halide Edib romanlarında kadın kahramanlarını öne çıkarırken aldıkları eğitimi, yaşadıkları muhiti, sanata ve edebiyata olan ilgilerini ve yanı sıra bir erkekle kurdukları bağı da örnekler. Onun eserlerinde yer verdiği kadın karakterler, sosyal durumlarla ilgilenen yahut toplumsal sorunlarla mücadele eden entelektüel, siyasetle uğraşan kimselerdir. Kaleme aldığı ilk eserlerinde kadın kahramanlarının kişisel seyirlerini sıklıkla vurgular. Bu durum, kamusal alanın kapılarını aralayan, toplumsal hayatta seçkin bir yer sahibi olmayı başaran “yeni kadın”ı yaratma arzusundan kaynaklanır. İlk dönem romanları olarak bilinen metinlerde kadınların iç dünyalarına, “histerik” kişiliklerine ve bireysel sorunlarına odaklansa da daha sonra toplumsal duyarlılığı yüksek, güçlü kadın kahramanlar inşa etmeyi esas almıştır. Bir ütopyanın anlatıldığı *Yeni Turan*'ın Kaya'sı, Millî Mücadele'nin epik kahramanı *Ateşten Gömlek*'in Ayşe'si, vatanına hizmet etme ülküsü taşıyan fakat amansız aşkı için canından olan *Vurun Kahpeye*'nin Aliye'si, Doğu ve Batı geleneklerini sentezlemeyi başarabilen *Sinekli Bakkal*'ın Rabia'sı ve ideal tutum ve çabasıyla *Tatarcık*'ın Lale'si bu güçlü kadınların önde gelenleridir.

Halide Edib, bu roman kahramanlarına, kadınlarda görmek istediği özellikleri yükler. Ona göre kadın eğitilmiş olmalı, sanattan, müzikten, edebiyattan anlamalı, toplumda kendine muhakkak bir yer edinip toplumsal meselelere duyarlı olmalı ve halkın geleceği için -onun yararına- elinden ne geliyorsa yapmalı ve gerekirse de epik bir kahraman olarak savaşta yer almalıdır.

Ateşten Gömlek'in başkişisi Ayşe, tam olarak yukarıdaki özellikleri taşımaktadır. Romanda epik kahraman olmadan önce mağdur ve mazlum bir Anadolu kadınıdır. Uğradığı Yunan zulmüyle çaresiz, verdiği kayıpları ile kimsesizdir. Fakat ilke edineceği fikirleri ona vatanın kurtuluşuna hizmetin kapılarını aralar. İzmir'i ele geçiren Yunanlılardan, memleketini kurtarmak ve vatanını kuşatan diğer düşmanlardan da kurtulmak için büyük bir mücadeleye girişir. Romanın başından itibaren karşısına çıkan tüm sorunlarla güçlü karakteri ve dik duruşu ile savaşır. Başta tek başına aciz bir kadınken sonraları vatanın temsilcisi niteliği kazanır. Erkek bireyin idari yöneticiliğinin ve liderliğinin aksine bir kadının epik yönüyle liderliğini örnekleyen önemli bir isimdir. Ayşe kahramandır, Ayşe liderdir, Ayşe millî bir duyuş ile işbirliği yaptığı askerî kitlenin temsilcisidir. Kendi kaderini bir ülkeye bağlar - İzmir'in kurtuluşu- o ülke ile bütünleşir, vatanın kurtuluşunu kendi kurtuluşu addeder. Kadın epik kahramanların belki de en önemlilerindedir. Bu roman, Ayşe'nin serüvenidir, olgunlaşmasını ve var olmasını anlatır.

1. Epik Kahraman Ayşe

Yunan zulmüne uğramış, yaralı, eşini ve çocuğunu kaybetmiş, özünde mağdur bir vatan kadını olan Ayşe, romanda ilk olarak şöyle anlatılır: “Cemal'in yanında kolu bir bağ içinde simsiyah örtülü bir kadın. İçimden, ‘İzmir geliyor,’ dedim.” (Adıvar, 2019, s. 35) Ayşe'nin daha ilk anda bireyselliğinden uzaklaştırılıp bir bütünle, ulaşılması istenen hedefle özdeşleştirilmesi, kahramanın yazgısıyla toplum yazgısının bütünleşeceğini özetler. Epik anlatıda kahraman, bireyselliğinden sıyrılır. Nitekim Ayşe'nin de İzmir ile anılması kahramanın epik yönünü vurgulamasıyla önemlidir. “*Ateşten Gömlek*, Kurtuluş Savaşı'nda kendini ateşe atan Türk insanın öyküsüdür. Ateş gibi yanan bedenler, bireysel ve vatan aşkı ile yanıp kendilerini ideal olana dönüştürmelerini konu alır. ‘Ateş gömleği’ giyen her kahraman giydiği bu gömlekle yeni ve ideal bir insana dönüşerek kendi oluş serüvenlerini tamamlar. Zira ateş, insanı değiştirip dönüştüren yakıcı ve diriltici bir güçtür.”(Şahin, 2010, s. 264) Ayşe de tam burada ifade edildiği gibi vatanını seven, bağımsızlık hayali kuran ve bu uğurda bireyselliğinden sıyrılarak dönüşen kadın olarak eserde kendine yer bulur.

Ayşe, sonradan açıkça bir kahramana evrilecektir fakat öncesinde vatan sınırları içinde yaşayan sıradan bir kimsedir. Kaçsa da kurtulamayacağı Yunan zulmü ona epiğin kapısını aralar ve bir anda kendisini bir maceranın ortasında bulur. Bu zulüm, eş ve evlat kaybı, ruhi olgunlaşmanın ilk adımlarının habercisidir. Anne ve eş olmak dışında belki de bir vasıf yüklenmeyen kadın, yaşadığı acı ile olgunlaşmış ve zulme direnip kurtuluşu ülke edinmeyi bir

amaç hâline getirmiştir. Yazar, diğer kadın kahramanlarını da çeşitli sınavlara tabi tutarak onları olgunlaşmaya mecbur bırakmış, bu kadınları belirli amaçlara ve fikirlere hizmet ettirerek onlara epik bir yön ve kahramanlık kazandırmıştır.

“Millî mücadele döneminde kurtaran, kitleleri arkasında sürükleyen ve aynı zamanda kurtarılan ve âşık olunan ana/sevgili kadın imgesi” (Özkök, 2012, s. 374) Ayşe ile vücut bulur. “*Ateşten Gömlek*’te kadın-vatan özdeşliği fazlasıyla vurgulanır. Kitleleri arkasında sürükleyecek ana ve sevgili kadın Ayşe dokunulmazlığı ile var olurken aynı zamanda kutsallaştırılmış bir çekicilikle vatanın kurtuluşunu sağlar. Öldüğünde örtüsünü açan anlatıcı Peyami onun kesilmiş saçları ile karşılaşacaktır.” (Özkök, 2012, s. 384) O, gördüğü eziyetten sonra sıradanlığını kaybeder. Maruz kaldığı Yunan zulmü ile her şeyini kaybeden ama vatanını kurtarmayı ülkü edinen ve bu uğurda çaba sarf eden bir kadına dönüşerek diğer insanlardan ayrılır. Bu durum Ayşe’nin vatanın kurtuluşuna katkı sağlamasını örneklerken yanı sıra “özel”leşmesini de ifade eder.

Yukarıda da değinildiği gibi bu “özel”lik, kutsallaştırılır, kahramanlaştırılır ve vatanın kurtulmasına katkı sağlar. Ayşe’nin benimsediği bu ülkü ona bireyselliğini unutturacaktır. Örneğin romanda saçlarının kesilmesinin tasvir edilmesi Ayşe’nin bireyselliğinden uzaklaşmasını simgeler. Saç, kadın bireyin bedeninde kıymet verebildiği bir parça olabilirken Ayşe’nin saçlarından vazgeçmesiyle bu durum onda görülmez. Saçını, süsünü, dişiliğini geri plana atarak bağımsızlık için mücadele etmesi, bunu ülkü edinmesi Ayşe’nin epik yönünün ipuçlarıdır.

Ayşe’nin sahiplendiği bu kurtuluş ülküsü ona içsel yolculuğunda arkadaş olacaktır. Georg Lukacs, diğer kahramanların aksine epik kahramanın öne çıkması gerektiğini -özel olması gerektiğini- şu cümle ile öne sürer: “Epik kahramanlar trajedinin kahramanlarından farklı nedenlerle (bu nedenler biçimsel olsa bile) kral olmak zorundadır.” (2002, s. 74) Sözü edilen krallık, erkek bireyin yöneticiliği olarak tasavvur edilebilir lakin ele alınan *Ateşten Gömlek* romanının başkışisi Ayşe olduğundan onun krallığı olağanüstülük ve taç barındırmayacaktır. Çünkü Ayşe, bir kralın sahip olduğu taç ve tahta sahip değildir. Onun kral nezdinde düşünülmesi yöneticiliği ile alakalı denilebilir. Ayşe, inandığı İzmir’in kurtuluşu ülküsüne etrafındaki herkesi inandırmayı, kamuoyu oluşturmayı hedefler. Bu sebeple ondan etkilenen insanlar onun sözlerine kulak verir. Ayşe’ye saygı duyar ve onun varlığını yüceltirler.

Romanda “Üç subay Ayşe’nin elini öptüler. Onun hayatındaki faciayı mutlak duymuşlardı. O da minarelerdeki siyah bayrakların uyandırdığı saygıyı, coşkuyu uyandırıyor. Millet

başına gelen kanlı aşağılanmanın, acı matemini canlı ve somut simgesi bu sakat Ayşe oluvermişti.” (Adıvar, 2019, s. 41) ifadesi ise Ayşe'nin liderliğini -krallığını- öne çıkaracaktır çünkü Türk milletinin uğradığı eziyet artık, Ayşe nezdinde değerlendirilecek ve bir şekilde de etrafındaki kişilerin onu -Ayşe'yi- merkeze oturtması kaçınılmaz olacaktır. Üç subayın onun elini hürmeten öpmesi bile onun, bireylerde uyandırdığı saygınlığın kanıtı niteliktedir.

Lukacs'a göre “Kahramanlar, arayanlardır. Arayış olgusu, ne amaçların ne de bu amaçlara götürülen yolun doğrudan doğruya verilebileceği anlamına gelir;” (2002, s. 68) Bu düşünce tam da Ayşe'nin hayattaki arayışını destekler. Ayşe aramaktadır -bir anlam, bir amaç, bir ülkü belki de yaşama ve yaşatma sebebi- fakat arayışı, önündeki engeller yüzünden de doğrudan sonuca götürmez, amacına ulaşabilmek için kitlelere hitap eder, sonrasında cephelere iner ve hatta edindiği amaca hizmet etmek için kendi varlığını bile İzmir'in kurtuluşuna adar. İzmir'in yazgısını -kurtuluşunu- kendi yazgısı ile bütünleştirir.

Kahramanın anlam arayışını ise Antakyalıoğlu şöyle ifade eder: “Romanın kahramanı olan epik birey, dış dünyadan yabancılaşmanın bir ürünüdür. Aradığı şeye giden yol hep belirsizdir; hiçbir şey ona dolaysızca sunulmaz. Dış dünyaya yabancılaştığı için, arayışı içe dönük ve psikolojik bir hal almıştır.” (2021, s. 76)

Ayşe, modern dönemde olduğu gibi dünyanın iç ve dış olarak parçalanmasından farklı olarak bütünlüğü aramaktadır. Bu arayışı onun bulamadığı anlamı bulmak için içsel yolculuğa çıkmasına ve olgunlaşmasına sebep olacaktır. Zulme sessiz kalamayacağını idrak etmesi, onun kim olduğunu ve özünü net bir şekilde gösterir. O, özünde kahraman bir vatan evladır, yeri geldiğinde cephede asker, yeri geldiğinde askerlerin emir de alabileceği bir komutandır. Ayşe bir epik kahraman edasıyla etrafındakileri harekete geçirmek için millî bir duyuşla konuşmalar yaparak etrafındakileri bilinçlendirir.

Ayşe'nin yaptığı konuşmalar sebebiyle birçok kişi vatani koruma mücadelesine girer. Ayşe, insanlara seslenmesini, bir askerinin cephede ülkesini korumak için çarpışması kadar kıymetli görür. İzmir'in kurtuluşunu bireysel kurtuluşu sayarak gür bir sesle bu durumu izah eder ve çevresindekileri İzmir'in kurtuluşu için mücadeleye davet ederken onun sesi ilk defa şöyle çıkar.

“İngilizler aflarını isteyenlere versinler mösyö, affı zalimler değil, mazlumlar verir. Çanakkale'de dövüşürken ne asi ne esirdik. Namuslu bir millet gibi dövüştük, öldük, öldürdük. Ne zamandan beri ve hangi milletle savaşılır da mağlup olduğu zaman ona katil denilir.” “siz bizden af isteyiniz. Dün mütareke yaptınız, dün

silahlarımızı bize bıraktırdınız. Bugün memleketimize hırsızları, katilleri gönderiyorsunuz ve katilleri, hırsızları, tarihsel bir şerefi olan büyük donanmanız himaye etti. [...]" (Adıvar, 2019, s. 47)

Ayşe'nin bu tavrı, onun lider kahraman duruşunu elbette pekiştirir. O, Lukacs'ın bahsettiği gibi bir kral konuma yükselecektir. Çünkü bu konuşmalarıyla ilgiliyi üzerine çeker. Etrafındaki askerler vatanın kurtuluşuna yemin ettikleri gibi Ayşe'nin ülküsünü de gerçekleştirmek adına yemin edip kılıç adarlar. Bu sebeple Ayşe, epik kahramanlığını manevi gücü ile sağlamaktadır. "Odaya dönünce genç askerleri Ayşe'nin etrafında diz çökmüş buldum Haşmet Bey ve ihtiyar Sabri Paşa da dâhil olduğu hâlde İzmir kızına kılıçlarını adıyorlardı. İhsan'ın biraz kısık sesini duydum: 'her parçamız kopuncaya kadar İzmir yolunda kılıcımızı kınına koymayacağız.' Deminki güçlü, tutkulu Ayşe aciz bir çocuk gibi, zavallı bir ana gibi hıçkıra hıçkıra ağlıyordu." (Adıvar, 2019, s. 48)

Burada, Ayşe'nin kendisine kılıç adayan, söz veren askerler için itici bir güç olduğu gözler önüne serilmiştir. O, kahramandır. Aynı zamanda kendisine söz verenlerin yönlendiricisidir. Tüm varlığı ile en çok manevi yönü öne çıkarsa da bir liderdir. Gücünü, içinde bulunduğu direniş ortamından, edindiği kutlu ülküden ve yanı başındaki ona yemin eden askerlerden alır ve "Yazar onu ayrıca kimliği etrafına yerleştirdiği mesela İzmir'in kurtuluşuna kadar hiç ağlamama gibi kararlılıklarıyla daha da güçlendirir" (Argunşah, 2015, s. 49)

Bunun yanı sıra Ayşe, çevresindeki bireylere o kadar tesir etmiş bir konumdadır ki İhsan sırf o istiyor diye canından vazgeçebileceğini şöyle ifade eder: "O bir gün bana 'Muharebeden kaç!' diyeydi, beş dakika sonra beynimi kendi elimle parçalamak koşuluyla, o söyledi diye savaş alanından ayrılırdım" (Adıvar, 2019, s. 157). Burada Ayşe'nin tesiri açıkça gösterilmiştir. Belki bir maşuk belki de bir lider olarak kendi kaderinin ötesinde toplum fertlerinin kaderini de ellerinde tutmaktadır. Tüm bunların ötesinde onun bütünlüğünün kutsallaştırılma ya da ilahileştirilme boyutu da vardır, "Evet, şehit olmuşum. Şahadet beni cennete, Ayşe'nin gözlerine kadar götürmüştü." (Adıvar, 2019, s. 160) Şehadet gibi kıymetli bir makamın bulunduğu cennet, Ayşe'nin gözleri gibi tasvir edilerek kavuşulan bir yer olarak sunulmuştur.

Romanın merkezinde itici bir güç konumunda olan Ayşe, kurtulmak amacıyla harekete geçer. Onun uğradığı zulüm ve esaret, özgürlük ülküsüne sığınmasına, fikrî tutsaklık prangasından kurtulmasına ve ruh hapisanesinden kaçmasına sebep olur. Kahraman, ancak bedenen özgürlüğe kavuştuğunda düşlediği yuvaya ulaşabilmek, fikirlerine ve amaçlarına hizmet

edebilmek için gözü kara mücadeleler verebilir. Ayşe'ye aralanan o çıkış kapısı -zulümden kurtuluş bağımsızlığı ülkü edinmesi- devamında gözü kara mücadelesinin de fitilini ateşler.

“Bana bak Peyami, ben, en çok beni korumak isteyenlerden, rafta saklanacak bir tür yaratık gibi beni sakımanlardan nefret ederim. Ben İzmir için ne tüfek atabilirim ne de İzmir'in düşmanlarını at üstünde kovalayabilirim. Fakat İzmir yolunda gömleksiz, tütünsüz hatta ekmezsiz, kimsesiz ölenlerin hayatında biraz teselli olabilirim. Hastalıklarına bakarm, ölüren bir kardeş gibi gözlerini kaparım. Biraz da onların sıkıntısını yükünü ben taşıyım. İhsan beni neden bundan alıkoyuyor? [...] ben yalnız benim çekeceğim kadarını değil, daha fazlasını bana yükletmek isteyenler, elimden tutup ateşe sürükleyenleri severim, içimde yanan şeyi, içimdeki ateşi kim büyütürse o benim gerçek arkadaşım olabilir...”(Adıvar, 2019, s. 90)

Yukarıda verilen alıntı, tam da Ayşe'nin göstereceği gözü kara mücadelenin örneğidir. O bir epik birey ve hatta kahraman -lider- olarak sınırları zorlar. Giriştiği mücadelede en önde gitmek için önüne koyulan engelleri yıkmaya çalışır. Kurtuluş ülküsü için tüfeği ve atı tek çare kabul etmez. İhtiyaç hâsıl olan her durumda en önden ilerleyecek sabrı ve metaneti göstererek gerçek bir kahraman ruhu ortaya koyar. Daha önce de bahsedildiği gibi Ayşe, kendisine çekebileceğinden daha fazlasının yüklenmesi ve elinden tutup ateşe sürükleyenini sevmesi ibaresi onun için daha fazlasının -anlam, amaç- arayışıdır.

“Epiğin dünyası ya istikrarlı, geleneksel normların ihlal edilmesinin cezalandırılması ve bu cezalandırmanın da hep yeniden öcünün alınması gereken tümüyle çocuksu bir dünyadır, ya da suç ve cezanın dünya adaletinin keferlerinde eşit ve homojen ağırlıklar olarak bulunduğu kusursuz bir teodisedir.” (Lukacs, 2002, s. 69)

Burada verilen epiğin dünyasının özelliklerini, *Ateşten Gömlek*'te görmek mümkündür. Şöyle ki, roman, içerdiği ana fikre göre vatanın parçalanamaz bütünlüğünü ve ulusal bağımsızlığını -bir kadının ruhi mücadelesi ve epik kahramanlığı önderliğinde- savunur. Yukarıdaki alıntıda geçen bu düşünce, özellikle Türkler'de, geleneksel olan ve yazılı olmayan bir normdur. Vatanın bütünlüğü ve ulusal bağımsızlık, düşman ittifaklar tarafından saldırıya uğradığında epiğin geleneksel normunun ihlali sayılır ve ceza kaçınılmaz olur. Şüphesiz *Ateşten Gömlek*'te de bu ihlal durumu karşılığını alacaktır. Bu ihlali gerçekleştiren düşman kuvvetleri, halka suç işlemiş görüneceklerdir. Halk öcünü almak için seferber olacak, vatan savunmasını başarıyla tamamlayıp düşmanı mağlup edecektir ve bu sayede karşıt grup cezalandırılacaktır.

Suçun, karşılığını muhakkak bulma durumunu, eserden hareketle yazarın kendisinde görmek mümkündür. Her ne kadar ortaya çıkardığı kadın kahraman epik bir duyuş ve duruş sergilese

de bu kendiliğinden gerçekleşmez. Ona bu özellikleri kendi hayatından bir şeyler katarak ince ince işleyen yazarın ta kendisidir. Halide Edib, tam bir epik ruh taşır ve yukarıda değinilen suçun cezasız kalmayacağına, karşılığını er ya da geç alacağına olan inancı tamdır. Kendi yarattığı kahramanın -Ayşe'nin- çevresindeki insanlara seslenişinin özü aslen kendisinin mitinglerde ulusa seslenişidir. Halkı kurtuluş mücadelesi için örgütlemenin yanı sıra yine yukarıda değindiğimiz suç ve ceza kavramlarına dikkat çeker:

“Bir gün gelecektir ki, daha büyük bir mahkeme, milletleri tabii haklarından mahrum bırakanları mahkûm edecektir. O mahkeme bugün bizim aleyhimize olan devletlerin fertlerinden teşekkül edecektir. Çünkü her ferdin içinde ezeli bir hak duygusu vardır ve milletleri meydana getiren de fertlerdir... Hükûmetler düşmanımız, milletler dostumuz ve kalbimizdeki haklı isyan kuvvetimizdir. Bütün milletlerin haklarını kazanacağı gün, çok uzak değildir. O gün geldiği zaman, bayraklarımızı alınız, bu maksat için canlarınızı veren kardeşlerimizi ziyaret ediniz. Şimdi yemin edin ve benimle beraber tekrarlayın: Yüreğimizdeki mukaddes heyecan, milletlerin hakları ilan edilinceye kadar devam edecektir.” (Çalışlar, 2010, s. 173)

Son cümlede vurgulanan “yüreğimizdeki mukaddes heyecan, milletlerin hakları ilan edilinceye kadar devam edecektir” ifadesi, yazarın kahramanı Ayşe'nin gözü kara mücadelesinin destekleyici etkenidir. O mücadele, arzu edilen ülkü, başarı elde edilene kadar devam edecektir.

Ayşe'nin epik kahramanlığının bir yönü de şöyle vurgulanabilir: “Ayşe, Peyami'nin uğrunda Anadolu'ya geçtiği, kendisi için değişmek istediği kadın kahramandır. Cemal'in hemen boyun eğdiği, iradesini teslim ettiği kız kardeşidir. İhsan'ın uğruna ölümü göze aldığı, tek bir sözüyle, hizmet ettiği milli davadan bile vazgeçebileceği yaratıktır. Anadolu'nun bağımsızlığı için çarpışan askerlerin anası, bacısı, hemşiresidir.” (Aytemiz, 2001, s. 33) Ayşe, sözü edildiği gibi her şeydir. Bütünleyici bir güç, kitlelerin sürükleyicisi, manevi bir liderdir. Yukarıdaki alıntıda verilen bu ifadeler onun kahramanlığını, kimliğini tamamen ortaya koyar.

Tek başına çıktığı yolda, payına düşen sınavlara göğüs gererek bir olgunlaşma örneği gösteren Ayşe'nin bu serüveni, epik kahraman yolculuğu, yola beraber çıktıkları ile anlam kazanarak bir ulusa mâl olur. Bireysel yazgısını, toplumsal yazgı ile bütünleştiren Ayşe, epiğin dünyasını, bireyin olgunlaşmasını, kahramanın serüvenini ve toplum önderliğini, sözcülüğü yapan çok önemli epik bir kadın karakterdir.

2. Epik ve Bütünlük

Türk Dil Kurumu'na göre “bütün olma durumu, tamamiyet” diye kayıtlara geçen bütünlük kavramı, epikteki en önemli vurgulardan biridir. Epik, bütünlüğü temsil eder, şöyle ki epikte var olan kahraman özünde toplumu temsil eder. Onlar adına konuşur ve zamanı geldiğinde kendini onlar için feda eder. Kahramanın hedefi, toplumun hedefiyken toplumun ülküsü de kahramanın ülküsüdür. Epikte toplumun ve bireyin yazgısının iç içe olduğu bir bütünlük temsil edilir, hayat iç ve dış olarak bölünmemiştir. Modern çağda kahraman, kenara çekilip akışa bakabiliyorken, epik yaklaşımda, bütünlük zemininde gelişen durumda kahraman hayata kendini kaptırır ve herhangi bir sorgu mevcut değildir. Epiği temsil eden romanlarda karakterin yazgısı ve ülküsü, toplumun yazgısı ile bütünlüştür. Bu durum modern romanla epik roman arasındaki önemli farklardan biridir. Modern romanda geleneksel anlatımın dışına çıkılarak kahraman da gelenekselden uzaklaşır ve bireyselleşir. “Epik birey, roman kahramanı, dış dünyaya yabancılaşmanın ürünüdür. Dünya içsel olarak türdeşse, insanlar da nitel olarak birbirlerinden farklılaşmamışlardır; şüphesiz kahramanlar ve kötüler vardır, dindar insanlar ve suçlular vardır, ama en büyük kahraman bile yoldaş kitlesinden ancak bir adım öndedir ve bilge insanın yüceltilen sözlerini en aptal kişi de kavrar” (Lukacs, 2002, s. 73)

Bu ifadeler bütünlüğü örnekler. Lukacs'a göre epik anlatıda kahramanlar birbirinden farklı değildir. Tek farkları iyinin tamamen iyi, kötünün tamamen kötü olmasıdır. Örneğin *Ateşten Gömlek*'te, Ayşe ve diğerleri tamamen iyi ve içsel -düşünce ve ülkü- olarak da birbirinin aynılarıdır. Şöyle ki hepsi aynı amaca hizmet etmekle görevlidir ve hepsi kurtuluş hayali kurar. Bu aynılık onları birleştirir, belki de bütünlüğe götürür. Yukarıda verildiği gibi en büyük kahraman bile yoldaş kitlesinden ancak bir adım öndedir. Kahraman ile toplum arasında ulaşılamaz bir uzaklık yoktur. Epik, toplum ve kahraman dünyasını bir bütün ele alır.

Antakyalıoğlu, “Diğer yandan epik kahraman asla bir birey değildi. Epiğin konusu kişilerin değil toplumların kaderidir. Epik kozmosun değerler sistemi herkes için eşit bir değerler sistemiydi.” (2021, s. 79) der. Bu ifade Ayşe ve *Ateşten Gömlek* ile ilişkilendirilebilir. Özelde yani Ayşe ve İzmir ilişkisinde bir bütünlük arz eden durumun genel düzlemde -Ayşe ve toplum nezdinde- ele alınması ise kahraman kaderi ile toplum kaderinin bir bütün olmasıdır. İzmir'in kurtuluşu, Ayşe'nin manevi mücadelesine, Ayşe'nin kurtuluşu ise vatanın ve toplumun kurtuluşuna bağlıdır. Ayşe kendi kaderini ve geleceğini İzmir'e adar, onun bu bütüncül düşüncesi de etrafındakiler tarafından kabul edilerek benimsenir. Öyle ki Ayşe,

İzmir'in kurtuluşu sağlanmadan her türlü kişisel yaşama kapılarını kapatır ve bu durumda bir şekilde onu sevenleri -ona âşık olan erkekleri de- etkiler.

O kişiler, İzmir'in kurtuluşu hayalinden ve Ayşe'den destek alarak sağlamlaştırdıkları vatanın özgürlüğü ülkesi için ile mücadelelerine devam ederler. "Ayşe tüm benliği ile vatanın, memleketin simgesidir. Bu sebeple romanda anlatıcı durumda bulunan ve Ayşe'ye âşık olan Peyami, onu gördüğünde içinden, 'İzmir geliyor' diye geçirmektedir. Yine devamında Ayşe'nin gözlerinin İzmir'e yani vatana benzetildiği görülmektedir: 'Koyulaşmış yeşil, esmer gözleri etrafındaki siyah kirpikleri yaşlı İzmir'in zeytinliklerini örten yas örtüsü gibiydi.'" (Şahin, 2019, s. 160) Bu cümleler, Ayşe ve İzmir bütünlüğünün en net ifadeleridir. Anlatıcı Peyami'nin, "Ah, sevgili ve ateşli İzmir! Seni Ayşe'de mi görüp ateşe gidiyoruz; Ayşe senin kızın olduğu için mi bizi yeşil İzmir'e kızıl kanlarımızı akıtarak sürüklüyor." (Adıvar, 2019, s. 77) ifadeleri de bu durumu destekler. Çünkü Ayşe tamamen vatan ve millet ile özdeşleşir hâle gelmiştir. Bu cümle ile Ayşe'nin hem askeri kitleyi hem de bağımsızlığı emel edinen insanları İzmir'in kurtuluşu için peşinden sürüklediği anlaşılabilir hem de Ayşe'nin İzmir'den bağımsız düşünülemez oluşu gözler önüne serilir. Nitekim kendisine edilen evlenme teklifini bile İzmir kurtulmadan kabul edemeyeceği gerekçesi ile reddeder. Sadece ve sadece İzmir hür olursa, oraya girebilen kahraman neferle evleneceğini dile getirir. Onun bu söylemi de çevresindekileri mücadeleye iten güç konumuna gelir. Onu sevenler, özellikle İhsan ve Peyami gibi onun gücüne, manevi kudretine, lider şahsına sığınıp hayran olan kimseler, Ayşe için İzmir mücadelesine girerler. Verilen mücadele İzmir için mi yoksa İzmir kızı için mi bu durum romanın sonuna kadar belirsizliğini korur. Elbette vatani kurtarma arzusu bulundurulur fakat Ayşe tarafından sevilme arzusu da ağırlığını korumuştur.

Bu ele alınan Ayşe, İzmir ve toplum kaderi bütünlüğü, Argunşah'ın şu ifadesi ile desteklenebilir: "Ayşe, Halide Edib'in sosyal hayatın parçası olmaya doğru dönüşen ve sorumluluk yüklenme becerisini kazanan kadın anlayışının vardığı son noktadır. Bu kadın artık varlık mücadelesi veren milletin bir ferdidir, bizzat savaşın içindeki kadındır. O, ferdi mutluluğu sosyal mutluluğun sonrasına bırakmıştır. Yani 'ben' olmaktan çoktan uzaklaşmış ve kendini 'biz'de bulmuş olan kadındır." (2015, s. 49) Bu 'biz' kavramı en genel çerçevede Lukacs'ın bütünlüğüne çıkmaktadır. Konu daha net ifade için Antakyalıoğlu'nun ele aldığı Bakhtin'in görüşleriyle desteklenebilir. Ona göre, "Epik dünyada görecelik yoktur, kahramanlar gayri -şahsidir [impersonal] ve epiklerde açık uçluluğa, kararsızlığa, arada kalmışlığa yer yoktur. Epik kahramanın 'ben'i asla kendisi için olan veya kendinde olan 'ben' değildir. Daima sonraki nesiller için olan 'ben'dir. Bu 'ben' ile diğerleri arasında bir boşluk

yoktur. Epik kahramanın kendisinde gördüğü ve bildiği şeylerle ötekilerin onda gördüğü ve bildiği şeyler aynıdır.” (2021, s. 80) Ben olmaktan öte biz olma durumu tamamen Ayşe ve destekleyenlerini, sevenlerini kapsar:

“Epik, kendi içinden tamamlanmış bir hayatın bütünselliğine biçim verir; roman ise biçim vererek hayatın gizlenmiş bütünselliğini açığa çıkarıp inşa etmeye çalışır. Kesin konuşmak gerekirse, epik kahraman asla bir birey değildir. Geleneksel bir düşünceye göre, epik’in izleğini kişisel bir yazgı değil topluluğun yazgısı oluşturur. Doğrudur bu düşünce, çünkü tamamlanmışlık, epik evreni belirleyen değer sisteminin tamamlanmışlığı, herhangi bir parçasının kendi içine kapanıp kendine bağımlı hale gelmesine ve böylece kendini bir içsellik olarak bulabilmesine yani bir kişilik olabilmesine izin vermeyecek ölçüde organik bir bütün oluşturur.” (Lukacs, 2002, s. 68)

Lukacs’ın kesinlik belirttiği en önemli durum kahramanın asla bir birey olmayışıdır. Daha önce de ifade edildiği gibi kahramanın kaderi toplumun yazgısıdır. İyi ya da kötü onun her hareketi toplumu ilgilendirir ve toplumun akıbeti kahramana bağlıdır. Sürekli bir bütün ele alınıp değerlendirilmeleri bu yüzdendir.

Sonuç

Bu çalışmada, Batı Marksizminin önemli isimlerinden Macar Marksist filozof ve edebiyat bilimcisi Georg Lukacs’ın *Roman Kuramı* isimli eserin epik kahraman ve bütünlük kavramından hareketle Halide Edib’in *Ateşten Gömlek* romanı incelenmiştir.

Adıvar’ın kaleme aldığı ve Millî Mücadele’nin en önemli yansıtıcı güçlerinden olan *Ateşten Gömlek*, başkışı Ayşe’nin bireysel macerası ile savaş yıllarında verilen toplumsal mücadeleyi konu alır. Epik kahraman olabilmesi için çeşitli serüvenlere atılan ve bu serüvenlerde de kendi yazgısı toplumun yazgısına bağlı olan Ayşe, yazarın diğer epik kahramanlarıyla kıyaslandığında lider konumundadır. Çünkü o, *Vurun Kahpeye*’nin Aliye’si gibi çok kıymet verdiği ülküsünün önüne aşkını koymaz, bireysel hislerini göz ardı eder. Yahut *Yeni Turan*’ın Kaya’sı gibi bir ütopyanın öznesi değildir. Bir toplumun yazgısını elinde bulunduran ve bunu kendi kaderine bağlayan epik bir kahramandır.

Ayşe’nin epik yönü işlenirken, onun öncelikle kahraman olarak sahneye çıkmasına yardımcı olacak Yunan zulmüne uğraması, ailesini kaybetmesi ve işkence görmesi gibi durumlar işlenmiştir. Bu ele alınan durumlar kahramanın içsel olgunlaşmasına ve kendini fark etmesine katkı sağlayacak unsurlardır. Daha sonra kahraman, Ayşe, içinde bulunduğu vaziyetin

felaketini fark edip gözü kara bir mücadele vermesi gerektiğini kavrayarak harekete geçer. Bu hareketlenme özünde bireysel gibi algılsa da o, toplumsal hareketin ilk sinyalidir. Vatan savunması için topyekûn mücadele edilmesi gerektiğini etrafındakilere açıkça ifade eder.

Ayşe, arkasından gelenler, özellikle askerî kitle için itici bir güç, manevi lider vasfı taşımaktadır. Lukacs'ın örneklediği epik kahramanın maddi kahramanlık yönünü -taç ve taht bahsinde- tam olarak karşılamasa da o, ruhu ve manevi boyutlarıyla, üstün irade gücü, emsalsiz cesareti ve vatan için her türlü mücadeleye gözü kara vaziyette hazır olmasıyla epik yönünü ön plana çıkarmıştır. Onun epikliği millî duyusundadır. Epik, onda bedensel çıkarımlar ötesinde varlık bulur.

Romanın bütünlüklü yönü ise tamamıyla Türk milletinin Ayşe liderliğindeki mücadelesinde, birbirlerine bağlılığında, toplum bilincinde ve kaderlerinde bulunmaktadır. Modern romanlarda yer almayan epik unsuru *Ateşten Gömlek*'te Ayşe'nin kişiliğini oluşturur. Feminist duyarlılığın ikinci plana itildiği, millî davanın öne çıktığı eserde O, İzmir'in akıbetiyle, toplumun kaderiyle ve hatta cennetle bile -gözleri hususunda- bir bütünlük ortaya koyar.

Millî Mücadele zamanında kadın bireyin, bireyselliğinden sıyrılarak vatan mücadelesinde özne haline gelmesi, kişisel olgunlaşma göstermesi ve epik kahramana evrilmesi başkisi Ayşe üzerinden anlatılmıştır. Ayşe ve İzmir özdeşliği, birey-toplum ortak yazgısı bütünlük kavramı ile açıklanarak incelenmiştir.

KAYNAKÇA

- Adıvar, H. E. (2019). *Ateşten gömlek*. Can Yayınları.
- Antakyalıoğlu, Z. (2021). *Roman kuramına giriş*. Ayrıntı Yayınları.
- Argunşah, H. (2015). Halide Edip'te değişen kadının romandaki izdüşümleri: Seviyye Talip'ten Ateşten Gömlek'e. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 37, 27-52.
- Çalışlar, İ. (2010). *Halide Edib biyografisine sığmayan kadın*. Everest Yayınları.
- Enginün, İ. (1986). *Halide Edip Adıvar*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Enginün, İ. (1988). II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemi Türk kadın yazarı ve romancı: Halide Edip Adıvar, *TDV İslam Ansiklopedisi* (1). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 376-377.
- Lukacs, G. (2002). *Roman kuramı* (Soydemir, C., Çev.). Metis Yayınları
- Özkök, S. (2012). Halide Edib'in ilk dönem romanlarında Meşrutiyet kadını. Özezen, M. Y., & Sözer, H. (Ed.), *Prof. Dr. Mine Mengi Adına Türkoloji Sempozyumu* (s. 367-372). Çukurova Üniversitesi.
- Solok, C. K. (1978). *Türk edebiyatında hikâye ve roman*. Varlık Yayınevi.
- Şahin, V. (2010). *Halide Edip Adıvar'ın romanlarında yapı ve izlek*. (Tez No. 285896) [Doktora tezi, Fırat Üniversitesi]. YÖK Tez Merkezi. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezDetay.jsp?id=VYGm_lfFE9TE2T1sofutlw&n_o=y0zrDfHvucxZ6lGuKNPbtg
- Şahin, A. M. (2019). Millî Mücadele'den millî kimlik inşasına: Ateşten gömlek. *Türkiyat Mecmuası (Journal of Turkology)*, 29, 'Milli Mücadele' Özel Sayısı, 151-168. <https://doi.org/10.26650/iuturkiyat.651039>

Etik Kurul İzni

Bu çalışma için etik kurul izni gerekmemektedir. Yaşayan hiçbir canlı (insan ve hayvan) üzerinde araştırma yapılmamıştır. Makale Türk Dili ve Edebiyatı alanına aittir.

Çatışma Beyanı

Makalenin yazarları, bu çalışma ile ilgili herhangi bir kurum, kuruluş, kişi ile mali çıkar çatışması olmadığını ve yazarlar arasında çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Destek ve Teşekkür

Çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmamıştır.
